

Individuální čtenářství žáka a faktory, které je ovlivňují: teoreticko-metodologická východiska k tvorbě výzkumného nástroje

Sýkorová Pavla

Abstrakt: Hlavním cílem příspěvku je představení teoreticko-metodologických východisek a design chystaného výzkumu, jehož záměr spočívá v analýze a popisu *individuálního čtenářství žáka a faktorů, které je ovlivňují*. První část seznamuje s teoretickou základnou řešeného tématu, obsahově vymezuje a třídí pedagogickou terminologii užívanou v souvislosti s pojmem čtenářství (funkční gramotnost; čtenářská gramotnost; čtení; četba; čtenář; faktory endogenní a exogenní). Empirická část představuje východiska připravovaného výzkumu, kvantitativní šetření, metodu dotazníku a výzkumný vzorek.

Klíčová slova: funkční gramotnost, čtenářská gramotnost, čtenářství, čtení, čtenář, faktory ovlivňující čtenářství

Abstract: The main goal of the contribution presents the theoretical and methodological basics and the design of the planned research whose purpose is the analysis of *the individual student's reading and aspects that impact it*. The first part introduces the theoretical basis of the topic and classifies the educational terminology used in the connection with the concept of reading (functional literacy, reading literacy, reading, reader, endogenous and exogenous factors). The empirical part introduces the starting point of forthcoming research, quantitative research, methodology and the research sample.

Key words: functional literacy, reading literacy, reading, reader, factors that impact reading

1 Úvod

Dětský čtenářský svět a jeho prožívání nelze srovnat se světem dospělých čtenářů. Čas dětí v kontextu literatury běží jinak. Kvalitní kniha, která je přečtena v ten správný čas, může velice výrazně ovlivnit život každého jedince. Vztah dítěte k literatuře se začíná formovat ještě dříve než před nástupem povinné školní docházky a jsou to právě rodiče, kteří se podílejí jako první na jeho budoucím aktivním vztahu ke čtení. Dětská literatura hluboko proniká do myšlení dítěte, díky ní poznává, myslí a hodnotí sebe sama a vytváří vlastní literární vkus. Školní literární působení by v těchto intencích formování literárního vkusu mělo podporovat dobrými a umělecky kvalitními díly (viz Liptáková et al., 2011).

2 Vymezení řešené problematiky

Při vymezení problematiky čtenářství je nutno směřovat vzhůru v hierarchii pojmového ukotvení. Velmi těsné vazby vidíme s čtenářskou gramotností, která vychází z gramotnosti funkční.

Podle Gavory (2003) lze funkční gramotnost považovat za gramotnost, k níž se postupně žák propracuje během školních let. Naopak Wildová (2005) ji chápe jako gramotnost až po

ukončení povinné školní docházky nebo též jako gramotnost dospělých. Funkční gramotnost kromě dovednosti číst, psát a porozumět textu také zdůrazňuje schopnost zpracovat informace z textu a používat je pro řešení úkolů a nebo různých životních situací.

Budeme-li vycházet z pojetí Najvarové (2007) lze čtenářskou gramotnost považovat přímo za podoblast gramotnosti funkční. Termín čtenářská gramotnost byl u nás zaveden v souvislosti s měřením gramotnosti PIRLS a PISA (reading literacy) a je definován jako „schopnost porozumět a používat písemné jazykové formy, které vyžaduje společnost a které mají hodnotu pro každého jednotlivce“ (Mullis a kol., In: Ladányiová, 2007, s. 7).

2.1 Formulace základních pojmů

Výzkum dětského čtenářství a faktorů, které je ovlivňují na sebe váže terminologii, jež je mezi sebou úzce provázána. Nejprve vymežíme pojem *čtení*. Chápeme jej jako důležitý prostředek pro dosažení určité úrovně čtenářské gramotnosti a je podle nás vnímáno jako proces – schopnost dekodovat text a následnou práci s ním. Trávníček (2008) definuje *čtení* jako mediální aktivitu zaměřenou na knihy a jejich duševní přisvojování, na čas věnovaný knihám, čtení knih a tzv. socio-kulturní dovednosti. Malý *čtenář* udělá největší pokrok v rozvíjení vlastního *čtenářství* právě v primárním vzdělávání. Od posluchače v předškolním období by se měl stát *čtenářem* právě již na začátku prvního stupně ZŠ, kdy by měl zvládnout správnou techniku čtení. Postupem času by si měl osvojit kvality správného, plynulého, uvědomělého a výrazného čtení až po kvalitu čtení s porozuměním a v průběhu 4. ročníku ZŠ částečně vlastní už některé kompetence osobnosti s estetickou zkušeností a také vkusem. Pojem *čtenářství* se používá zejména v souvislosti s dětskou populací, „je to plánovitě a cílené rozvíjení četby za pomoci školy, knihoven a jiných vzdělávacích institucí, které je často doprovázen institucionálně organizovanými kampaněmi a podpůrnými akcemi“ (Trávníček, 2008, s. 34). Pro potřeby našeho výzkumu využíváme slovního spojení *individuální čtenářství žáka* a to z důvodu zdůraznění osobitosti a svéráznosti každého zkoumaného jedince. Na komplexní úroveň čtení a čtenářství se významně podílí řada vlivů – *faktorů*¹. Zajímá nás, který z vnějších faktorů ovlivňuje čtenářství dětí nejvíce. Naše pozornost bude soustředěna na učitele, školní a rodinné prostředí.

2.2 Shrnutí dosavadního stavu poznání

Východisko pro náš výzkum lze vysledovat z následujících výzkumných šetření organizovaných na území České republiky:

Studie *Jak čtou české děti?* (Gabal, Helšusová, 2003) vychází z empirického sociologického šetření zaměřeného na čtenářství žáka (ve věku 10 – 14 let) a jeho vybrané souvislosti.

Výzkum *Čteme? Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke knize* (Trávníček, 2008) byl uskutečňován ve dvou větvích, kvantitativní a kvalitativní, podle německého vzoru nadace Stiftung Lesen. Autoři se zaměřovali především na vztah čtenáře ke knize, na knižní chování, na faktory, které ovlivňují vztah ke knize nejvíce a na to, jak je v populaci rozloženo čtení

¹ Faktory ovlivňující čtenářství žáka lze rozdělit na tzv. endogenní (vnitřní) – zájem o čtení, vnitřní motivace a exogenní: vnější – činitelé socio-kulturního prostředí, výchova, rodinné zázemí (viz Metelková Svobodová, Švrčková, 2010, s. 21).

podle základních socio-demografických proměnných. Šetření se soustředilo na tři generace současných čtenářů: starší generaci (65 let a výše), střední generaci (40 až 60 let) a nejmladší generaci (15 až 35 let).

Mezinárodní šetření *OECD PISA* (2000, 2003, 2006, 2009, 2012) opakovaně zjišťuje čtenářskou, matematickou a přírodovědnou gramotnost u patnáctiletých žáků. Výzkumy jsou prováděny každé tři roky. (OECD PISA, 2009)

Výzkum čtenářské gramotnosti *PIRLS* (2001, 2011) probíhající v pětiletých cyklech (v roce 2006 na území ČR nebyl uskutečněn) je zacílen na žáky 4. ročníku základní školy. V pojetí čtenářské gramotnosti je zaměřen na procesy porozumění textu, čtenářské záměry, chování a postoje. (PISA, 2011)

3 Metodika výzkumu

V této kapitole popisujeme metodologii výzkumu, jehož cílem je prostřednictvím kvantitativního šetření analyzovat a popsat vybrané faktory ovlivňující individuální čtenářství žáka 4. ročníku prvního stupně ZŠ.

3.1 Výzkumné otázky

K výzkumnému cíli se vztahují tyto výzkumné otázky:

- *Které faktory ovlivňují individuální čtenářství žáka 4. ročníku prvního stupně ZŠ nejvíce?*
- *Jaký existuje vztah mezi individuálním čtenářstvím žáka a faktory, které je ovlivňují?*
- *Do jaké míry vnější faktory ovlivňují individuální čtenářství žáka?*

3.2 Výzkumný vzorek

Základní soubor výzkumu tvoří čtvrté ročníky prvního stupně ZŠ brněnských škol, jejich rodiče, učitelé českého jazyka a literatury a vedení dané školy. Školy budou vybrány na základě několika kritérií - školy bez specifikace; školy s rozšířenou výukou jazyků; školy příměstské a školy, v nichž se vyskytují specializované dyslektické třídy.

3.3 Metody výzkumu

Pro potřeby našeho výzkumu bude využita metoda dotazníku. Každému žákovi 4. ročníku prvního stupně ZŠ bude přiděleno číslo a stejné číslo se objeví u dotazníku určeného jeho rodičům. Tím by měla být zajištěna provázanost mezi jednotlivými faktory, jež ovlivňují čtenářství konkrétního žáka a zároveň anonymita. Dotazník pro učitele by měl tento propojení podpořit při zařazení přiřazených čísel svých žáků do tabulky čtenářů a nečtenářů. Školní dotazník by se měl především soustředit na charakteristiku školy, lokalitu a socio-ekonomické prostředí.

3.4 Výzkumný design

Ve výzkumu bude použito kvantitativně orientovaného přístupu s využitím dotazníkového šetření ve čtyřech rovinách: žákovský, rodičovský, učitelský a školní dotazník.

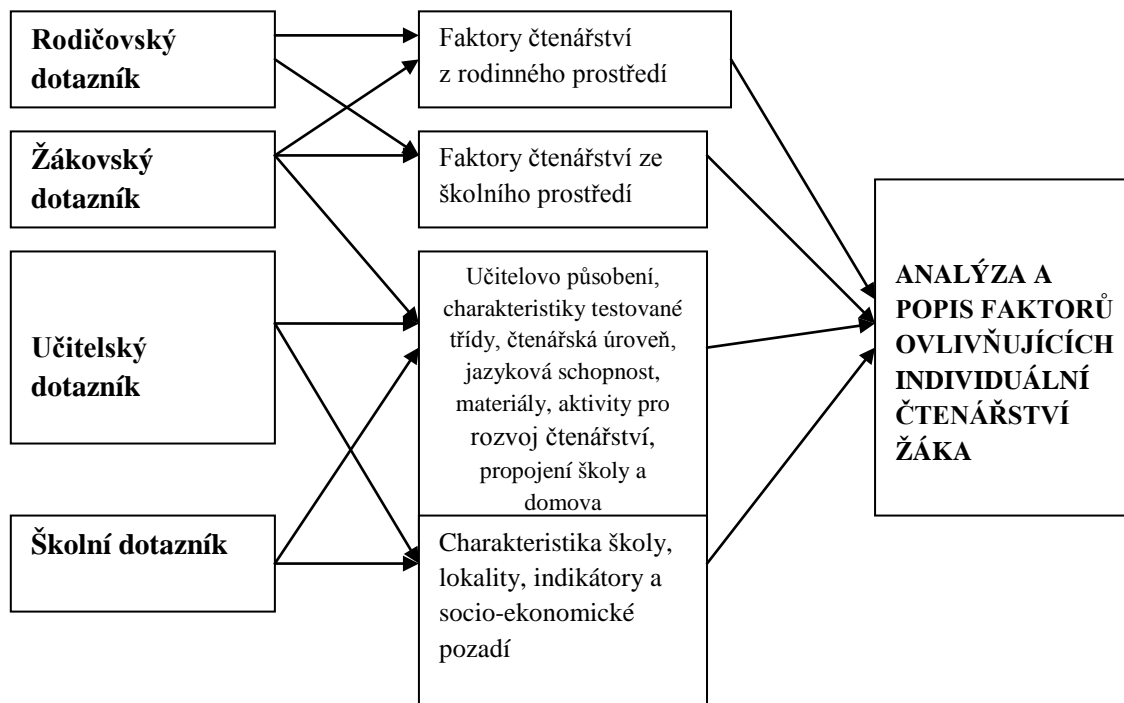

Schéma č. 1: **Design výzkumu** (Inspirováno: PISA)

4 Závěr

V kapitole jsme se zabývali problematikou individuálního čtenářství žáka a faktorů, které je ovlivňují, přičemž v centru naší pozornosti bylo představit teoreticko-metodologická východiska chystaného výzkumu. V současné době se připravuje pilotáž výzkumu na vzorku žáků 4. ročníků prvního stupně ZŠ. Po pilotáži bude následovat zpřesnění výzkumného nástroje.

Literatura

- DOLEŽALOVÁ, J. 2006. Jak spolu souvisí čtenářská gramotnost a čtení. In. Škola – edukácia – príprava učiteľa III. Banská Bystrica: PF UMB.
- GABAL, I., HELŠUSOVÁ, L. 2003. Jak čtou české děti? Analýza výsledků sociologického výzkumu. Praha: Gabal, Analysis & Consulting.
- GAVORA, P. 2003. Rozvoj porozumenia textu. Bratislava: UK.

- KIRSCH, I.; JUNGBLUT, A. 1986. Literacy: Profiles of America's Young Adults. Final Report of the National Assessment of Educational Progress. Princeton: Educational Testing Service.
- LADÁNYIOVÁ, E. 2007. Čitateľská gramotnosť žiakov 4. ročníka ZŠ. Národná správa zo štúdie PIRLS 2006. Bratislava: Štátny pedagogický ústav.
- LEDERBUCHOVÁ, L. 2004. Dítě a kniha: O čtenářství jedenáctiletých. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o.
- LIPTÁKOVÁ, L', et. al. 2011. Integrovaná didaktika slovenského jazyka a literatúry pre primárne vzdelávanie. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- METELKOVÁ SVOBODOVÁ R., ŠVRČKOVÁ M. 2010. Čtenářská gramotnost na 1. stupni ZŠ z pohledu vzdělávacího oboru český jazyk a literatura. Ostrava: OU
- MULLIS, I.V.S., MARTIN, M.O., FOY, P., & DRUCKER, K.T. 2012. PIRLS 2011 International Results in Reading. Chestnut Hill, MA: TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College.
- NAJVAROVÁ, V. 2007. Model funkční gramotnosti a RVP ZV. Brno: Paido.
- OECD Indicators. 2001. Education at a Glance. Paris: OECD.
- PISA 2006. Paris: OECD. Dostupné z <http://www.oecd.org/dataoecd/63/35/37464175.pdf>
- PRUDKÝ, I. 1996. Výzkumy čtenářských zájmů dětí a mládeže v Liberci. Současnost literatury pro děti a mládež. Liberec: Technická univerzita Liberec.
- RABUŠICOVÁ, M. 1998. Funkční gramotnost, lidský kapitál a moderní společnost. In MATĚJŮ, P. a kol. Funkční gramotnost dospělých. Národní zpráva z projektu SIALS. Praha: SoÚV AV ČR a SC _C.
- TRÁVNÍČEK, J. 2008. Čteme? Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke knize. Brno: Host.
- Výzkumný ústav pedagogický. (2007). Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha: VÚP. Dostupné z <http://www.msmt.cz>
- WILDOVÁ, R. 2005. Rozvíjení počáteční čtenářské gramotnosti. Praha: Univerzita Karlova v Praze.

Pavla Sýkorová
 Katedra českého jazyka a literatury, PF MU
 Pedagogická fakulta MU
 Poříčí 7
 603 00 Brno
 e-mail: pavli.sykorova@gmail.com